

1846'da Ayntâb'da Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler, Mahalleleri, Nüfusları ve Meslekleri ¹

Adem ÇALIŞKAN ²

Başvuru Tarihi: 09.11.2021

Kabul Tarihi: 13.01.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan H.1262/M.1846 tarihli ML. VRD. CMH. d/628 Numaralı Cizye Muhasebe Defteri'nden hareketle Ayntâb'da yaşayan gayrimüslimlerin ödemiş oldukları cizye vergileri, ikamet ettikleri mahalleler, nüfusları ve yaptıkları meslekler hakkında bilgi vermektedir. Buna göre şehrin bir çok mahallesinde ve köylerinde Müslümanlarla gayrimüslimler bir arada yaşamışlardır. Bu durum şehirde gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında dini ve sosyal bir ayrışma olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca kentte dini temelli oluşmuş olan Hâyk-ı Zimmîyan ve Hâyk-ı Müslüman mahallelerinde Müslümanlar ve gayrimüslimler bir arada yaşamıştır. Nitekim bu hususlar şehirde yaşayan Yahudiler için de aynı olmuştur. Şehirde bir çok gayrimüslimin Müslüman veya Türk adı taşıması kültürel birliktelik olduğunu göstermektedir. Ayntâb'a civar kentlerden garip ve perakende gayrimüslim yahut Yahudilerden gelenlerin olması da kentte kalıcı veya geçici bir gayrimüslim nüfus artışı olduğunu göstermektedir. Ayrıca aynı mahallelerde akrabaları ile yaşayan gayrimüslimler, Yahudiler ve şehir dışından gelenler de cizye vergilerini ekonomik durumlarına göre ödemişlerdir. Ticari ve zanaatla uğraşan gayrimüslimler lonca teşkilatı içinde yer almakla birlikte bazı gayrimüslimler veya Yahudiler hekimlik ve kuyumculuk gibi elit meslekler yapmışlar ve yaptıkları meslekleri de nesilden nesile aktarmışlardır. Bu durum şehirde mesleki bir tekelleşmenin olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ayntâb, Gayrimüslim, Cizye Muhasebe Defteri

Atıf: Çalışkan, A. (2022). 1846'da Ayntâb'da gayrimüslimlerin ödedikleri vergiler, mahalleleri, nüfusları ve meslekleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 83-102.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, dr.ademcaliskan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1487-465X

Taxes Paid by Non-Muslims in Ayntâb in 1846, Neighborhoods, Populations, and Occupations

Adem ÇALIŞKAN³

Submitted by: 09.11.2021

Accepted by: 13.01.2022

Article Type: Research Article

Abstract

This study aims to provide information about the jizya taxes paid by non-Muslims living in Ayntâb, their population, and the occupations of non-Muslims, based on the Jizya Accounting Book numbered ML. VRD. CMH. d/628, dated H.1262/M.1846, in the Presidency of the State Archives. Accordingly, Muslims and non-Muslims lived together in many neighborhoods and villages of the city. This situation is remarkable in that it shows that there is no religious and social separation between non-Muslims and Muslims in the city. Besides, Muslims and non-Muslims lived together in the Hâyk-ı Zimmîyan and Hâyk-ı Muslim Neighborhoods, which were formed on a religious basis in the city. Hence, these situations were the same for the Jews living in the city. The fact that many non-Muslims in the city have Muslim or Turkish names shows that there is cultural unity. The presence of strange and nomadic non-Muslims or Jews from the cities around Ayntâb also shows that there is a permanent or temporary increase in the non-Muslim population in the city. In addition, non-Muslims living with their relatives in the same neighborhoods, Jews and those coming from outside the city also paid the jizya tax according to their economic status. While non-Muslims engaged in trade and crafts were included in the guild organization, some non-Muslims or Jews had elite professions such as medicine and jewellery, and they passed on their professions from generation to generation. This shows that there is no professional monopoly in the city.

Keywords: Ayntâb, Non-muslim, Jizya Accounting Book

³ Gaziantep University Faculty of Science and Letters Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, dr.ademcaliskan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1487-465X

Giriş

İslam devletinde gayrimüslim erkeklerden alınan ve baş vergisi olan cizye, “*kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek*” manasına gelmektedir. Nitekim cizye vergisi ile harbi olanlardan ayrı tutulan gayrimüslimlerin bu sayede can ve mal güvenlikleri sağlanmıştır (Erkal, 1993, s. 42). Hz. Muhammed (s. a. v)’in M.622’de Medine’ye hicreti sonrası yapılan Bahreyn seferi ile ilk kez cizye vergisi Yahudi ve Hristiyanlardan alınmış, Tebük seferi sonrasında cizye alınmaya devam etmiştir (Koçak, 2018, s. 220). Ancak Hz. Muhammed döneminde cizye için net bir miktar belirlenmemiştir (Fayda, 2013, s. 429). Dört halife döneminde de gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmış, bu dönemde cizye vergisi ile ilgili ilk köklü düzenleme Halife Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiştir. Buna göre; cizye vergisi mükelleflerin mali durumlarına göre fakir, orta halli ve zengin olmak üzere üç sınıf olarak belirlenmiş, fakir olanlardan 12, orta halli olanlardan 24 ve zengin olanlardan 48 dirhem cizye alınmıştır (Erkal, 1993, s. 44). Ayrıca bu vergi İslam ülkelerinde yaşayan gayrimüslimler ile yapılan anlaşma gereği alınmış ve bu kişilere “*ehl-i zimme*” veya “*zimmi*” denilmiştir. Bunun anlamı ise “*kendisine güvence verilen*”, “*koruma altına alınan kişidir*” (Fayda, 2013, s. 428). Bunlardan farklı olarak tahsil edilen cizye, zekât gibi belirli yerlere harcanma mecburiyeti olmayıp kamu yararına olan her yere harcanabilen bir vergi türüdür (Erkal, 1993, s. 45).

Osmanlı Devleti sahip olduğu toprakları merkezden tek bir “*umumî kararname*” ile yönetmemiş, aksine ekonomik, sosyal ve yaşam farklılıklarına bağlı olarak bölgeye göre en uygun kanunları uygulamıştır (Özdeğer, 1982, s. 2). 1670 tarihli Kandiye Kanununda cizye vergisi: “*Haraç iki vev-i üzere mebni olup, nev-i evvelki keferenin ru’ûsuna ’az olunur. Cizye ile müsamâdır*” şeklinde tanımlanmıştır (Ercan, 2001, s. 251). Abdurrahman Vefik ise Tekâlif Kavaidi adlı eserinde cizye vergisini: “*Devlet-i Osmaniye’nin bidâyet-i te’sisinden Tanzimat-ı Hayriye’nin neşrine kadar tam beş buçuk asır cizyenin usûl-ü tarh ve taksîmince esâsen hiçbir günâ tebdil ve tağyir vuku’a getirilmeyerek meşru’iyeti dâiresinde idare edilmiştir. Yalnız tevzi’inde ve tahsilinde bazen ıslahât icra olmuştur ki bunların en mühimlerinden birisi Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa zamânında icrâ olunan ıslahâttir*” diye ifade eder (Adıyeye, 2017, s. 135). Bu nedenle Osmanlı’da cizye uygulaması daha önceki Türk-İslam devletlerinden intikal etmiş (Dündar, 2012, s. 125-126) ve Osmanlı’da kendi topraklarında yaşayan gayrimüslimlerden belirli şartları taşıyan erkeklerden cizye vergisini almıştır (İnalçık, 1993, s. 45). Fakat gayrimüslimler ağır vergiler altında ezilmemiştir (Kocaoğlu, 2018, s. 37). Bu vergiden çocuk, kadın ve ihtiyarlardan maada, sakatlar, dilenciler, köleler, kısmen din adamları ve Müslüman olanlar (Nedkoff, 1944, s. 6111), kalelerde, adalarda ve sınır boylarında, kalelerin bakım ve onarımında görevli olanlar, madenlerde çalışanlar, Müslüman olanlar ile verimsiz topraklarda oturanlar muaf tutulmuştur (Ercan, 1991, s. 371, Ercan, 2001, s. 251,258).

Cizye vergisi, İslam hukukunun gereği olduğu için toplanmasına ve harcanmasına dikkat edilmiştir (Taşkın, 2021, s. 169). Bu amaçla cizyeyi tahsil edecek görevliler padişah tarafından atanmış (İnalçık, 1993, s. 45), atanan kişiler özenle seçilerek bunların “*emin*” ve “*mu’temed*” olmalarına dikkat edilmiştir. Bu göreve rüşvet, torpil yada yasa dışı yollardan kimselerin alınması da engellenmiştir (Ercan, 2001, s. 255). Köprülü Mustafa Fazıl Paşa döneminde bu iş için “*cizyedar*” tayin edilmiş, görevlilerin cizye tahsili sırasında “*mübaşiriye*”, “*tahsildariye*”, “*kolcu hakkı*” adı altında para almaları yasaklandığı gibi gayrimüslimlerden fazla vergi almaya teşebbüs edenlerde görevinden alınarak gereken ceza verilmiştir (Kenanoğlu, 2017, s. 446).

Tanzimat’a kadar beş buçuk asır boyunca da cizyenin tarh ve taksim usulünde bir değişiklik olmadığı gibi, bu verginin şer’i ölçüleri ve nisbeti devam etmiştir. Ancak süreç içerisinde cizyenin tevzi ve tahsilinde ıslahatlar yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri Köprülü Mustafa Fazıl Paşa zamanında yapılan düzenlemedir. Paşa, ulema ile müşavere ederek cizye mükelleflerine verilmek ve her yıl değiştirilmek üzere “*âlâ*”, “*evsât*” ve “*ednâ*” adıyla mühürler bastırarak renkli tevzi kâğıtları oluşturmuştur. Buna göre âlâ sınıfından dört, evsât sınıfından iki, ednâ sınıfından bir şerifi altın tahsil edilmiştir (Kenanoğlu, 2017, s. 446). Cizye vergisinde diğer bir düzenleme ise II. Mahmud döneminde 1834 yılından yapılan düzenlemedir. Buna göre âlâ sınıfından 60 kuruş,

evsât sınıfından 30 kuruş ve ednâ sınıfından da 15 kuruş cizye tahsiline karar verilmiştir. Ancak bu oran sabit kalmamış sıklaşan savaşlar ve savaş masraflarının artması, devlet hazinesinde ortaya çıkan problemler nedeniyle diğer vergilerde olduğu gibi cizye vergisinde de artışlara yol açmıştır (Çoruh, 2013, s. 96,100). 14 Mayıs 1855 yılında cizye vergisi ilga edilmiş, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra da 1907 yılına kadar gayrimüslimler cizye yerine "*iane-i askeri*" adıyla bir vergiyi devlete ödemiştir (Gülsoy, 2010, s. 59-66, Gülsoy, 2002, s. 93-94).

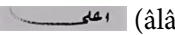

Bu çalışmanın amacı T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan H.1262/M.1846 tarihli ML. VRD. CMH. d/ 628 Numaralı Cizye Muhasebe Defteri'ne göre Ayntâb'da yaşayan gayrimüslimlerin ödedikleri cizye miktarları, cizye sınıfları, meslekleri, oturdukları mahalleler, fiziki özellikleri, akrabalık bağları gibi sosyal ve iktisadi durumları hakkında literatüre katkı sağlamaktır. Bununla birlikte cizye muhasebe defterleri hakkında bilgilere ulaşmak için konu hakkında yazılmış makale ve kitaplardan da yararlanılmıştır. Mahallelerde bulunan cizye mükelleflerinin ödedikleri cizye miktarı ve yaptıkları mesleklerin yüzdelik oranları belirlenirken, tespit edilen genel toplam cizye miktarı ve meslek sahibi olan gayrimüslimlerin toplam sayıları esas alınmıştır. Ancak incelenen deftere göre; cizyedarın toplam vergi miktarını 100 kuruş sehven eksik yazmış olma ihtimali vardır. Nitekim güncel hesaplamalara göre toplam cizye miktarı 43.435 kuruştur. Bu nedenle mahalleler bazında ödenen cizye miktarının yüzdelik oranları hesaplanırken güncel tutar esas alınmıştır. Ayrıca incelenen defterde Ayntâb'da bulunan garip ve perakende gayrimüslim cizye mükelleflerinin yer alması bu gruptakiler hakkında da bilgiler elde etmemize imkan vermiştir.

ML. VRD. CMH. d/628 Numaralı Cizye Muhasebe Defteri

Batılı devletler genelde nüfus hareketlerine büyük önem vermiş, Osmanlı Devleti ise bu potansiyeli daha ziyade vergiler ve askerlik mesleğini yapacak olan mükellefler açısından değerlendirmiştir (Çoruh, 2020, s.74,78). Bu nedenle Osmanlı'da yapılan tahrirler vergi mükelleflerinin tespiti için yapılmıştır. Ayrıca bu defterlere farklı şehirlerde gerçekleştirilen sayımlarda kaydedilmiştir (Öz, 2010, s. 425). Bu defterlere vergi mükellefleri, hane sayıları ve ödedikleri vergiler ile tahsil edilen haraçlar teferruatlı bir şekilde kaydedilmiştir (Telci, 2015, s. 149-164). Ancak 16. yüzyılın sonlarından itibaren timar sisteminin giderek işlemez bir hal alması ve Celali İsyanları, timar veya buna benzer sayımların yapılmasını engellemiştir. Bu nedenle avarız ve cizye sayımlarını yapmak için 1570'ler ve 1604-1605 yılları arasında "*Muhasebe-i Cizye Kalemi*" teşkil edilmiştir. Nitekim oluşturulan cizye defterleri tahrirlerin bir yan ürünü olarak 17. yüzyıldan itibaren daha sistemli hale getirilmiş ve bu sistem 1856'da cizye vergisi kaldırılıncaya kadar uygulanmıştır (Özel, 2000, s. 36-37).

Cizye vergisini tahsil eden görevlilerinde belgelerini tetkik ve tasdik ettirmek için merkezde bulunan Cizye Muhasebe Bürosuna hesap verme zorunluluğu getirilmiştir (Barkan, 1964, s. 2). Cizye Muhasebe defterleri, belirli bir tarihte devletin Hristiyan ve Yahudi tebaası içindeki cizye mükellefi sayısının bölgelere göre kaydedilmesine olanak vermiş ve müteakip yıllarda ortaya çıkacak sayısal değişikliklerin değerlendirilmesini de mümkün kılmıştır. Dolayısıyla bu defterler "*demografik*" araştırmalara kaynak teşkil etmektedir (Dündar, 2012, s. 102).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde ML. VRD. CMH (Maliye Varidat Muhasebesi Cizye Defterleri) Kataloğunda H.1254-1278/M.1838-1857 tarihleri arasındaki kayıtlar içinde yer alan (BOA, Arşiv Rehberi, 2010, s. 249) ML. VRD. CMH. d/ 628 Numaralı Cizye Muhasebe Defteri, H. 20 Zilhicce 1262/M. 9 Aralık 1846 tarihli dir. Ciltsiz ve ebrusuz olan defter 16.5X34 ebadında olup 28 sayfadır. Ancak defterin 27-28 sayfaları boştur ve her sayfa beş sütun olarak yazılmıştır. Defterin birinci sayfasında sadece "*Kaza-ı Ayıntâb*" ibaresi yer almaktadır. Defterin ikinci sayfası "*İşbu 62 senesine mahsuben Ayntâb kazasında mütemekkin millet nasara ve taife-i Yahudiye sarf olunan cizye evrakı ber vech-i âti beyan olunur*" ile başlamaktadır. Buna göre şehirde yaşayan yerli Hristiyan ve Yahudilerden tahsil edilecek cizye belirlenmiştir. Ayrıca perakende ve nahiyelerde

bulunan gayrimüslim cizye mükellefleri de deftere kayıt edilmiştir. Hazırlanan deftere şehirdeki mahalle isimlerinin altında cizye mükelleflerinin isimleri, fiziki özellikleri, lakapları, meslekleri, akrabalık bağları ve cizyeleri (âlâ), (evsât) ve (ednâ) sınıflarına göre yazılmıştır. Her sayfanın altında da “cem’ an nefaran” yazılarak o mahalledeki toplam nefer sayısı verilmiştir. Bu uygulama her mahalle için ayrı ayrı yapılmıştır. Örneğin; defterin 2-3 sayfalarında “Kozanlı Mahallesi mütemekkin reaya” ibaresi ile tek tek cizye mükellefi isimleri ve cizye sınıfları ayrı ayrı yazılarak alt kısımda toplam nefer sayısı verilmiştir. Defterin üçüncü sayfasında da adı geçen mahalledeki cizye mükelleflerinin isimleri ve cizye sınıfları ile toplam nefer sayıları belirtilmiştir (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 2-3). Defterin 4-6 sayfalarında “Hâyk-ı Müslüman Mahallesi Reayaları”, 6.-7. sayfalarında “Hâyk-ı Zimmiyan Mahallesi Reayaları”, 7.-8. sayfalarında “Akyol ve Eblehân Mahallelerinin Reayaları”, 9.-10. sayfalarında “Bey Mahallesi Reayaları”, 10.-11. sayfalarında “Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma Mahallesi Reayaları”, 11.-13. sayfalarında “İbn-i Eyyûb Mahallesi Reayaları”, 13 ile 15 sayfaları arasında “Çukur Oba Mahallesi Reayaları”, 15 ile 16 sayfalarında “Tarla-yı Atik Mahallesi Reayaları”, 17. sayfada “Seng-i Tavil Mahallesi Reayaları”, 17. ve 18. sayfalarında “Zincirli ve Kurb-ı Zincirli Mahallesi Reayaları”, sayfa 19’da “Ehl-i Cefa Mahallesi Reayaları”, sayfa 19-20’de “İbn-i Kör Mahallesi Reayaları”, 20. sayfada “Ammi Mahallesi Reayaları”, sayfa 20-21’de “Tıslaki Mahallesi Reayaları” sayfa 21-21’de “Yahudi Taifesinden Ahz Olunan Cizye-i Şer’iyye”, sayfa 22-26’da “Perakende Gureba ve Nevahilerde Bulunan Reayaların isim ve künyeleridir” ibaresi ile cizye mükellefleri tek tek kayıt edilmiştir (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 4-25). Sayfa 26’da ise adı geçen mahallelerde belirlenen cizye sınıfları genel toplamları “Cem ’an yekün” ile deftere yazılmış aşağıda yer alan bir cetvel oluşturulmuştur.

Tablo 1
Mahallelere Göre Cizye Ödeyen Nefer Sayıları ve Cizye Sınıfları

Mahalle	Âlâ	Evsât	Ednâ
Kozanlı	2	75	82
Hâyk-ı Müslüman	3	110	75
Hâyk-ı Zimmiyân	1	62	30
Akyol(Ağyol) ve Eblehân		43	75
Bey Mahallesi	2	25	48
Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma		52	55
İbn-i Eyyûb	4	75	107
Çukur Oba	1	110	70
Tarla-yı Atik	5	68	40
Seng-i Tavil		20	15
Ehl-i Cefa		30	23
İbn-i Kör		22	10
Ammi		25	10
Tıslakî	2	25	17
Zincirli ve Kurb-ı Zincirli		65	42
Yahudi taifesinden	3	23	52
Perakende gureba ve nevahilerde	2	90	198
Toplam	25	920	949

Bu cetvelden sonra da;

Âlâ 60 Evsât 30 Ednâ 15 “*Beherinin fiyatları beyan olunur*”

1500 27600 14230

Yekûn

43335

450 “*Muharrem ve Safer ve Rebûlevveliyeye mahsun cibâyet eden kâtibiye-i mâhiye 3 mâh fi (beher ay) 150*” olarak belirtilmiştir.

Defterin sonunda “*Ayntâb kazâsında mütemekkin re’âyâ-yı Devlet-i Âliyye’nin esnâf-ı selâse itibâriyle ruûsları meclis ma’rifetiyle ta’dâd olunarak bâlâda bast u beyân olunduğu vechile beherinin müstehik oldukları cizye evrâkı a’zâ-yı meclisden me’mûru Mehmed Arif Ağa ma’rifetiyle yedlerine i’tâ kılınmış ve ber vech-i bâlâ cibâyet ve tahsîl olunmuş olan kırk üç bin üç yüz otuz beş guruşdan üç mâhda lazım gelen ücret-i kâtibiyesi dört yüz elli kuruş bi’t-tenzil yalnız kırk iki bin sekiz yüz seksen beş kuruş kalmış olduğu işbu mahalle şerh ve temhîr olunmuştur. Fî 20 Z.(Zilhicce) 1262*” kaydı ile defter “*Reis Osman,*” “*....*”, “*Esseyid Muhammed*”, “*Esseyid Mehmed*”, “*Mehmed Arif*”, “*Yakub Necib*”, “*Mustafa Seyyid Vasfi*” “*....*” son olarak “*Ermeni vekil Makdisi...?*” tarafından mühürlenip merkeze gönderilmiştir (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 62, s. 26). Deftere göre, cizye mükellefi sayısı toplamda 1.894 neferdir. Bunların âlâ sınıfından olanlar 60 kuruş, evsât sınıfından olanlar 30 kuruş ve ednâ sınıfından olanlarda 15 kuruş cizye ödemiştir (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 2-26). Dolayısıyla kentte 1.894 neferden toplamda 43.335 kuruş cizye tahsili gerçekleşmiştir. Fakat güncel hesaplamalara göre; genel toplamda cizye miktarı 43.435 kuruştur. Bunlardan âlâ, evsât ve ednâ olmalarına göre; toplam ödedikleri cizye vergisi içindeki payları hesaplandığında %3.46’sı âlâ, %63.61’i evsât ve %32.93’ü ednâ sınıfına tekabül etmektedir.

Gayrimüslimlerin Ayntâb’da İkamet Ettikleri Mahalleler

Mahalleler toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde ve biçimlenmesinde önemlidir. Osmanlı Devleti’nde mahalle; “*birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir.*” Osmanlı şehirlerinde gayrimüslimler ayrı mahallelerde otursa da dinsel ve etnik gruplar tamamen birbirine kapalı değildir. Ayrıca Osmanlı şehirlerindeki mahallelerin diğer bir özelliği temel yönetim birimi olmasıdır (Ergenç, 1984, s.70-71-68, Ertaş, 2015, s. 52-53). Ayntâb’da başlangıçta 1536’da 24 mahalle vardır.1543’te ise bu sayı 29’a çıkmakla birlikte kentin bir mahallesi Ermeni mahallesidir (Güllü, 2010, s. 57). 1574’te ise şehirdeki mahalle sayısı 32 iken, kentin en kalabalık mahalleleri Ammi, Âli Neccar, Şehreküstü, İbn-i Şeker, Debbağlar, Tarla, Kürtüncü, İbn-i Eyyûp ve Sıkkak (Çakır, 2015, s. 129), Akyol, Hoşkadem, Çukur, Kozluca, Hacı Musa, Ketenci, Yayı ve Tövbe mahalleleridir (Altınöz, 1999, s.125). Nitekim mahalle sayısı şehirde genel olarak 1640 yılına kadar artış gösterse de bu yılda mahalle sayısı 35’te sabit kalmıştır (Canbakal, 2009, s. 47). 1671-1672 yılları arasında kentteki mahalle sayısı 32’ye düşmüştür (Kurt, 2018, s. 218). 1697 yılına gelindiğinde ise mahalle sayısı 45’e yükseldiği gibi Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları mahalleler oluşmuştur. Buda Ermeniyan mahallesinin süreç içerisinde küçülüp kaybolmasına neden olmuştur. Şehirde kurulan Hâyk-ı Müslüman ve Hâyk-ı Zimmîyan mahalleleri dini temelli olsa da her iki mahallede Müslüman ve gayrimüslimler karışık yaşamıştır. 1735 yılında ise şehirdeki mahalle sayısı 52, 1817’de 54, 1892’de ise 82’ye yükselmiştir (Canbakal, 2009, s. 48,52).

İncelenen deftere göre; 1846 yılında gayrimüslimler şehrin Kozanlı, Hâyk-ı Müslüman, Hâyk-ı Zimmîyan, Akyol ve Eblehân, Bey, Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma, İbn-i Eyyûb, Çukur Oba, Tarla-yı Atık, Sengi Tavil, Ehl-i Cefa, İbn-i Kör, Ammi, Tışlakî, Zincirli ve Kurb-ı Zincirli olmak üzere toplam 18 mahallesinde oturmaktadır. Ayrıca gayrimüslimler anne-babaları, oğulları, akrabaları, amcaları ile aynı mahallede ikamet etmiştir. Bununla birlikte adı geçen mahallelere Halep, Maraş, Urfa, Şam ve Birecik’ten çok sayıda

gayrimüslim göç ettiği gibi Arabkirli, Behisnili, Çağdanlı, Çüngüşlü, Dağlı, Diyarbakırlı, Elbistanlı, Erilli, Gürünlü, Kayserili, Kızılhisarlı, Malatyalı, Muşlu, Orullu, Rumkaleli, Sasonlu, Tezbili, Tokatlı olan gayrimüslimlerde vardır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 2-26).

Bu mahallelerde gayrimüslimlerden fiziki özellikleri, lakapları ve yaptıkları mesleklerle tanınanlarda vardır (BOA, ML.VRD. CMH_d/628, s. 2-26). Örneğin; Kozanlı mahallesinde Kara Seko, Burunsuzoğlu gibi lakaplarıyla tanınanlar vardır. Ayrıca mahalleye Maraş'tan göç eden gayrimüslimlerde vardır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 2-3). Hâykı-Zimmîyan mahallesinde de Kör Vartan ve Cingöz oğlu gibi lakaplarıyla tanınlar bulunmaktadır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s.6-7). Akyol ve Eblehân mahalleleri birbirine komşu iki mahalle olmakla birlikte diğer mahallelerde olduğu gibi buralarda da oğlu ve kardeşiyle aynı mahallede yaşayanlar vardır. Gayrimüslimlerden bazıları da Burunsuzoğlu Avadik, Deli Vartovar lakapları ile tanındığı gibi bazı gayrimüslim isimleri “*Abdülkerim*” “*Gökçe'nin oğlu Seko* dur.” Adı geçen mahallede aslen Halepli olan gayrimüslimlerde bulunmaktadır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 7-8).

Bey, Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma mahallelerinde de diğer yerlerde olduğu gibi akrabaları ile oturanlar, lakapları veya kör, topal, uzun gibi fiziki özellikleriyle tanınan gayrimüslimler bulunmaktadır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 9-11). İbn-i Eyyûb mahallesinde Masaracının oğlu Agop, Köşker Agiya, Nakkaş Karabet adlı kişiler baba meslek adları veya yaptıkları mesleklerle tanınmıştır. Ayrıca bir gayrimüslimin Keşişin oğlu Bedros olarak tanınması kentte keşiş olduğunu muhtemel kılmaktadır. Bu mahalleye Halep'ten göç eden gayrimüslimlerde vardır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s.11-13). Çukur Oba mahallesinde de akraba olan gayrimüslimler, yaptıkları meslekler veya lakaplarıyla tanınanlar vardır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 13-15). Tarla-yı Atik mahallesinde de benzer durumlar söz konusudur ve bu mahallede bir gayrimüslimin adı “*Derviş oğlu Agop*” dur (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 15-16). Ehl-i Cefa mahallesinde gayrimüslimlerden biri Aşık Vartan olarak tanınır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 19). Zincirli ve Tışlakî mahallelerinde gayrimüslimlerden birkaç kişinin adının keşişoğlu olarak geçmesi bu mahallelerde keşiş olduğunu muhtemel kılmaktadır. Ayrıca Zincirli, Hâyk-ı Zimmîyan, Akyol veya Eblehân mahallelerinde meyhane olması şehirde gayrimüslimlerin sosyal yaşantılarına müdahale edilmediğini göstermektedir (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 17-21).

Gayrimüslimlerin Ödedikleri Cizye Miktarları

Kentteki cizye vergisi mükellefi sayıları ve bunlardan tahsil edilen cizye miktarı değişiklik gösterebilmekteydi. 1843 yılında tespit edilebilen cizye evrakı sayısı 1.348 idi. Bu evraklardan 150'si âlâ, 2000'i evsât, 1021'i ednâ sınıfından olmak üzere bunlardan 48.902 kuruş cizye tahsil edilmiştir (Bayraktar, 2000, s. 88). 1846 yılında Ayıntâb'ın 18 mahallesinde oturan gayrimüslimler cizye vergilerini ekonomik durumlarına göre ödemiştir. Bu tarihte şehirdeki vergi mükellefi olan gayrimüslimlerden genel toplamda 43.435 kuruş cizye tahsil edilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 2'de Ayıntâb'ın mahallelerinde oturan gayrimüslimlerin cizye sınıflarına göre kuruş olarak ödedikleri cizye miktarı ve her mahallenin cizye toplamı miktarı ile genel toplam cizye vergisi miktarına göre yüzdelik oranı verilmiştir.

Tablo 2

Gayrimüslimlerin Cizye Sınıflarına Göre Ödedikleri Cizye Miktarı ve Yüzdeler Oranları

Mahalle	Âlâ	Evsât	Ednâ	Toplam	Cizye Miktarı (%)
Kozanlı	120	2,250	1,230	3,600	8.29%
Hâyk-1 Müslüman	180	3,300	1,225	4,705	10.83%
Hâyk-1 Zimmiyân	60	1,860	450	2,370	5.46%
Akyol ve Eblehân	-	1,290	1,125	2,415	5.56%
Bey	120	750	720	1,590	3.66%
Kubbe-i Cuma ve Kurb-1	-	1,560	825	2,385	5.49%
Kubbe-i Cuma	-	1,560	825	2,385	5.49%
İbn-i Eyyûb	240	2,250	1,605	4,095	9.43%
Çukur Oba	60	3,330	1,050	4,440	10.22%
Tarla-yı Atik	300	2,040	600	2,940	6.77%
Seng-i Tavîl	-	600	225	825	1.90%
Zincirli ve Kurb-1 Zincirli	-	1,950	630	2,580	5.94%
Ehl-i Cefa	-	900	345	1,245	2.87%
İbn-i Kör	-	660	150	810	1.86%
Ammi	-	750	150	900	2.07%
Tıslaki	120	750	225	1,095	2.52%
Yahudiler	180	690	780	1,650	3.80%
Perakende Gureba ve Nevahilerde	120	2,700	2,970	5,790	13.33%
Genel toplam	1,500	27,630	14,305	43,435	100.00%

Kaynak: BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 2-21.

Tablo 2'ye göre; en fazla cizye vergisi 10.83% ile Hâyk-1 Müslüman ve 10.22% ile Çukur Oba mahallelerinde oturan gayrimüslimlerden tahsil edilmiştir. Bu mahalleden sonra en fazla cizye ödeyenler 13.33% oranla kent dışından gelenlerdir. Kent dışından gelenlerin vergi miktarının yüksek olması şehrin göç aldığını göstermektedir. Şehirdeki en az cizye ise 1.86% oranla İbn-i Kör mahallesinden tahsil edilmiştir. Ayrıca kentte Yahudilerden de ekonomik durumlarına göre cizye alındığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Yahudiler geniş bir hoşgörü ortamında Osmanlı'nın bir çok kentinde yaşamıştır (Eroğlu, 2004, s. 85,95). İncelenen deftere göre; 1846 yılında Ayntâb'da Yahudilerde ekonomik durumlarına göre cizye ödemiştir. Kentte bazı Yahudiler, Yahudi Helkon, Halepli Yakob, Karındaşı Hader, Kara Nesim, Oğlu Abraham, Kalyoncu Murad, Dellal Abur, Pantob oğlu Neto gibi mensup oldukları ırk, memleketleri, akrabalık bağı veya yaptıkları meslekler ile tanınmaktadır. Yahudiler arasında isimleri "Murad", "Süleyman", "İsrail" olanlarda vardır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 21-22).

Aşağıda yer alan Tablo 3'te mahallelere ve cizye sınıflarına göre vergi mükelleflerinin sayıları verilmiştir. Her mahallede yer alan toplam vergi mükellefi sayıları genel toplam vergi mükellefi sayısına bölünerek mahallelerdeki cizye ödeyenlerin yüzdeler oranları hesaplanmıştır.

Tablo 3

Mahallelere ve Cizye Sınıflarına Göre Cizye Mükellef Sayıları ve Yüzdeler Oranları

Mahalle	Âlâ	Evsât	Ednâ	Toplam	Cizye Mükellefi (%)
Kozanlı	2	75	82	159	8.39%
Hâyk-ı Müslüman	3	110	75	188	9.93%
Hâyk-ı Zimmîyân	1	62	30	93	4.91%
Akyol ve Eblehân	-	43	75	118	6.23%
Bey	2	25	48	75	3.96%
Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma	-	52	55	107	5.65%
İbn-i Eyyûb	4	75	107	186	9.82%
Çukur Oba	1	110	70	181	9.56%
Tarla-yı Atık	5	68	40	113	5.97%
Seng-i Tavîl	-	20	15	35	1.85%
Zincirli ve Kurb-ı Zincirli	-	65	42	107	5.65%
Ehl-i Cefa	-	30	23	53	2.80%
İbn-i Kör	-	22	10	32	1.69%
Ammi	-	25	10	35	1.85%
Tıslaki	2	25	17	44	2.32%
Yahudiler	3	23	52	78	4.12%
Perakende Gureba ve Nevahilerde	2	90	198	290	15.31%
Genel toplam	25	920	949	1894	100.00%

Kaynak: BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s.2-21.

Tablo 3'e göre, Akyol ve Eblehân, Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma, Seng-i Tavîl, Zincirli ve Kurb-ı Zincirli, Ehl-i Cefa, İbn-i Kör, Ammi mahallerinde âlâ sınıfından cizye ödeyen gayrimüslim yoktur. En fazla cizye mükellefi sayısı Hâyk-ı Müslüman 9.93%, İbn-i Eyyûb 9.82%, Çukur Oba 9.56% ve 8.39% ile Kozanlı mahallelerinde bulunmaktadır. Şehirde perakende gureba ve nevahilerde bulunan gayrimüslimlerin cizye mükellefleri içindeki oranı ise 15.31%'dir.

1846 Yılında Ayntâb'da Gayrimüslim Nüfus

Osmanlı Devleti lüzum gördükçe bütün vilayetleri kapsayan veya yalnız bir kısım liva ve vilayetleri ihtiva eden nüfus, arazi tahrirleri yapmıştır. Olağan üstü bir durum olmadığı takdirde de her 30 yılda bir tahrirler güncellenmiştir (Özdeğer, 1982, s.18). Ayntâb'da 1536 yılında yapılan tahrirde göre gayrimüslimlere ait 44 hane vardır ve nüfusları 220 olmakla birlikte 11'i mücerrettir. 1543'te ise gayrimüslim hane sayısı 28'e, nüfus ise 220'den 140'a, mücerret sayısı da 6'ya düşmüştür. 1574'te şehirdeki gayrimüslim hane sayısı ve nüfusta artışlar olmuş, hane sayısı 79'a, nüfusu da 395'e yükselmiştir (Altınöz, 1999, s. 126). Bu yüzyılda Ayntâb'daki gayrimüslim nüfusunun artış göstermesinin nedeni İran ile Doğu Anadolu'nun bazı kentlerinden gelen Ermenilerdir (Güllü, 2010, s. 59). 1704'te şehirdeki gayrimüslim hane sayısı 450'ye, nüfusu ise 2.200 (%15)'e yükselmiştir (Canbakal, 2009, s. 54). 1832 yılında ise şehirdeki 15.000 kişilik nüfustan sadece 3000'i Hristiyan'dır (Güllü, 2010, s. 61). Bazı kaynaklar 1840 yılında kentte 65.084 Müslüman, 21.046 değişik cemaatlerden oluşan Hristiyan ve 807 Yahudi olduğu yazmaktadır (Kurt, 2018, s. 220). İncelenen cizye muhasebe defteri 1846 yılında şehirdeki gayrimüslim nüfus hakkında tahminde bulunmamızı sağlamıştır. Ancak bu defter tek başına net bir rakam vermez. Buna göre; kentte 1.894 gayrimüslim cizye vergisi mükellefi vardır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 22-26). Araştırmacılar arasında kabul gören görüşe göre her bir cizye mükellefini beş ile çarptığımızda (Barkan, 1953, s.1-12; Göyünç, 1997, s. 552) Ayntâb'da 9.470 gayrimüslim nüfusun olması muhtemeldir (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 22-26). 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere 20. yüzyılda da Ayntâb'da gayrimüslim nüfus artmaya devam etmiştir (Şıvgın, 1997, s.71-73).

Gayrimüslimlerin Yaptıkları Meslekler

İncelen deftere göre; 1846'da yılında Ayntâb'da 468 cizye mükellefinin 106 farklı zanaat dalı ile uğraştığı tespit edilmiştir. Buda şehrin ekonomi ve zanaat bakımından güçlü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kentte gayrimüslimlerden meslekleriyle tanınanlar vardır. Örneğin; Çamuşçu Agop, Kürkçü Manol, Düğmeci Karabet ve Papuççu Kiyork yaptıkları zanaatlarla bilinir. Bunun yanı sıra Aşçıoğlu, Balcıoğlu, Çevircioğlu, Çorbacıoğlu, Çulcuoğlu, Değirmencinin oğlu, Helvacıoğlu, Kalemkaroğlu, Katircioğlu, Kazıkçının oğlu, Kendircioğlu gibi çok sayıda gayrimüslim baba meslekleri ile birlikte anılmaktadır. Bazı gayrimüslimlerin "Çatalbaşı Nersiz", "Terzibaşının oğlu Agop", "Nalbantbaşı Seko", "Pazarbaşıoğlu Sarkiz" olarak belirtilmesi gayrimüslimlerin lonca teşkilatı içinde yer aldıklarını ve Ayntâb'da mesleki bir tekelleşme olmadığını göstermektedir. Ayrıca deftere göre; cizye ödeyenlerden iki gayrimüslim topçu, kılıççı gibi askeri meslekleri yapmaktadır. Bununla birlikte bir gayrimüslim Loşkacı⁴ olarak kayıt edilmiştir. Şehrin güvenliği ve alt yapı işlerinde de mesleği bekçi ve lağımçı olan gayrimüslimlerde vardır. Aşağıda yer alan Tablo 4'te 1846 yılında şehrin farklı mahallelerinde gayrimüslimlerin yaptıkları meslekler ve genel toplam kişi sayısına göre yüzdelik oranları verilmiştir.

Tablo 4
Ayntâb'da Gayrimüslimlerin Yaptıkları Meslekler

Meslekler	Kozanlı	Hâyk-ı Müstüman	Hâyk-ı Zimmîyan	Akyol ve Eblehân	Bey	Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma	İbn-i Eyyûb	Çukur Oba	Tarla-yı Atık	Seng-i Tavil	Zincirli ve Kurb-ı Zincirli	Ehl-i Cefa	İbn-i Kör	Armmi	Tıslaki	Toplam	%
Abacı	1		1		1				1				1			5	1.08%
Akrebcı							1									1	0.22%
Alacacı	1		1													2	0.43%
Aşçı			1								1					2	0.43%
Azap						1	1									2	0.43%
Bakkal									1							1	0.22%
Balcı							1									1	0.22%
Basmacı	1							1								2	0.43%
Bedestenci					1			1								2	0.43%
Bekçi											1					1	0.22%
Berber		3	1				3				1					8	1.74%
Bezci					1											1	0.22%
Bıçakçı		1	1	1												3	0.65%

Loşka bir kişi alabilen küçük kayıtlar. Muhtemelen loşkacı bu kayığı yapan kişidir. Bkz..Berna Burcu Korucu Üçüncü, *Tarihî Süreçte Beyşehir Gölü Adalarında İskân, Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Faaliyetler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya 2014, s.7.

Tablo 4
Ayntâb'da Gayrimüslimlerin Yaptıkları Meslekler (Devamı)

Meslekler	Kozanlı	Hâyk-i Müslüman	Hâyk-i Zimmîyan	Akyol ve Eblehân	Bey	Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma	İbn-i Eyyüb	Çukur Oba	Tarla-yı Atık	Seng-i Tavil	Zincirli ve Kurb-ı Zincirli	Ehl-i Cefa	İbn-i Kôr	Ammi	Tıslaki	Toplam	%
Bostancı							1									1	0.22%
Boyacı		1		1	2	5	4	1	1	1	3				3	22	4.77%
Camuşcu	1															1	0.22%
Cebeci							1									1	0.22%
Cebirci								1								1	0.22%
Cellad								1								1	0.22%
Cibayet Boyacısı		1														1	0.22%
Cüllah				2	1	1	1	3				2			1	11	2.39%
Çabuççu	1															1	0.22%
Çakmakçı						2	1				1					4	0.87%
Çatalbaşı		1														1	0.22%
Çerçi	1		1					2		1	2	2				9	1.95%
Çevirici		1														1	0.22%
Çilingir		2			1											3	0.65%
Çinici	1															1	0.22%
Çulcu		1														1	0.22%
Çulha					1											1	0.22%
Debbağ											1				6	7	1.52%
Değirmenci		1	1	4	1	2	3	4				1		1		18	3.90%
Dellal								1			1					2	0.43%
Demirci		2	2	1			3	4	1		3	1			1	18	3.90%
Düğmeci	2										1					3	0.65%
Ekici											1					1	0.22%
Ekmekçi	1		1	3		4	3	3		1	2	2		1		21	4.56%
Eşkici								1								1	0.22%
Fıstıkçı							1									1	0.22%
Gemci											1					1	0.22%
Gümüşçü		1														1	0.22%
Halburcu									1					2		3	0.65%
Hamal		1		2		1	1	5	1	1	1	2	2			17	3.69%
Hekim	1															1	0.22%

Tablo 4
Ayntâb'da Gayrimüslimlerin Yaptıkları Meslekler (Devamı)

Meslekler	Kozanlı	Hâyk-ı Müslüman	Hâyk-ı Zimmîyan	Akyol ve Eblehân	Bey	Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma	İbn-i Eyyûb	Çukur Oba	Tarla-yı Atik	Seng-i Tavil	Zincirli ve Kurb-ı Zincirli	Ehl-i Cefa	İbn-i Kör	Ammi	Tıslaki	Toplam	%
İpçi		1					1									2	0.43%
İpekçi										1						1	0.22%
Kahkeci				3				1	2	2	2	4	1	1	1	17	3.69%
Kalaycı		1					2	1			2		1	1		8	1.74%
Kalçı						1								1		2	0.43%
Kalıpçı												1				1	0.22%
Kalyoncu														1		1	0.22%
Kasarıcı				1						1		1				3	0.65%
Katırcı		1						1				1				3	0.65%
Katmerci											1					1	0.22%
Kazancı	2				1				2							5	1.08%
Kazıkçı						1	1									2	0.43%
Keçeci					1											1	0.22%
Kendirici							1									1	0.22%
Keresteci			1													1	0.22%
Kılcı											1				1	2	0.43%
Kılıççı					1			1			1					3	0.65%
Kiyeci				1												1	0.22%
Kızır						1	2		1							4	0.87%
Kömürcü										1						1	0.22%
Köşker	2	3	1	2	2	5	7	2		1	7	1	3		2	38	8.24%
Kuyumcu	1		3			2	4	1	1						3	15	3.25%
Kürkçü	1					1										2	0.43%
Lağımçı											1					1	0.22%
Loşkacı		1														1	0.22%
Masaracı	4			2	2		3									11	2.39%
Mekikçi										1						1	0.22%
Meyhaneci			1	2							1					4	0.87%
Milci							1									1	0.22%
Mimar								1								1	0.22%
Nakkaş							2									2	0.43%

Tablo 4
Ayntâb'da Gayrimüslimlerin Yaptıkları Meslekler (Devamı)

Meslekler	Kozanlı	Hâyk-ı Müslüman	Hâyk-ı Zimmîyan	Akyol ve Eblehân	Bey	Kubbe-i Cuma ve Kurb-ı Kubbe-i Cuma	İbn-i Eyyüb	Çukur Oba	Tarla-yı Atık	Seng-i Tavil	Zincirli ve Kurb-ı Zincirli	Ehl-i Cefa	İbn-i Kör	Ammi	Tıylaki	Toplam	%
Nalband	5	1		1	1	1		6	1			1	2			19	4.12%
Nalbandbaşı	1															1	0.22%
Oturakçı											2					2	0.43%
Pabuççu	5			1	1				2	1					1	11	2.39%
Pancaracı									1							1	0.22%
Pazarbaşı									3							3	0.65%
Pilavcı		1						1				1				3	0.65%
Piliççi							1									1	0.22%
Pişirici							1	2	1		3					7	1.52%
Saatçi									1							1	0.22%
Sabuncu								1								1	0.22%
Sazcı	1															1	0.22%
Semerci		1	1	2	2	1		4	2		2					15	3.25%
Suvakçı							1									1	0.22%
Sülükçü												1				1	0.22%
Tabbak											1					1	0.22%
Tahtacı		1	1				1									3	0.65%
Tarakçı		1					1	4								6	1.30%
Taşçı	1	2		2	1		4				2					12	2.60%
Tavukçu							1									1	0.22%
Tenekeci				1												1	0.22%
Terzi		5		1	2		1	3								12	2.60%
Terzibaşı		1														1	0.22%
Topçu		1						1	1							3	0.65%
Tuzcu					1										1	2	0.43%
Tüfekçi						1	1		3		3			1		9	1.95%
Tütüncü	1			3			2	1								7	1.52%
Yapıcı							2		2		2	1				7	1.52%
Yaycı	1						1									2	0.43%
Yemenici											1					1	0.22%
Zubuncu							1									1	0.22%
Genel Toplam	36	37	18	36	24	30	67	59	29	12	52	22	10	9	20	461	100.00%

Kaynak: BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 2-25.

Tablo 4'e göre; kentte 1846 yılında cizye mükellefi olarak kayıt edilen 1.894 neferden 461 nefer mesleği ile kayıt edilmiştir. Gayrimüslimler arasında yapılan en fazla meslekler 8.24% oranla köşker, 4.77% oranla boyacı, 4.56% oranla ekmekçi, 4.12% oranla nalbant, 3.90% oranla değirmenci, demirci, 3.69% oranla hamal ve kahkeci, 3.25% oranla kuyumcu ve semerci, 2.60% oranla taşçı terzi mesleklerini yapanlardır. Bu meslekler içinde gayrimüslimlerden kuyumcu mesleğini yapanların olması ekonomik durumlarının iyi olduğunu göstermektedir. Ayrıca hekimlik, mimarlık gibi elit mesleklerde gayrimüslimler tarafından yapılmaktadır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 2-25).⁵ Yahudiler de, kentteki diğer gayrimüslimler gibi çeşitli meslekleri yapmışlardır (Özlü, 2020, s. 65). Bu tarihte kentteki Yahudilerden de meslekleri şekerci, kalyoncu, dellal, tesbihçi, helvacı, kavcı, kalyoncu ve kuyumcu olanlar vardır (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 21-23). Şehirdeki perakende gureba ve nevahilerden sadece Halepli Naum'un mesleği mumcu olarak kayıt edilmiştir (BOA, ML. VRD. CMH_d/ 628, s. 22-26).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan sonra timarların bir uzantısı olarak cizye muhasebe defterleri oluşturulmaya başlandı. Bu defterlerin oluşturulma amacı ise gayrimüslimlerden tahsil edilecek cizye mükelleflerini tespit etmek içindi. Fakat defterler her ne kadar cizye mükellefi olan gayrimüslim erkekleri tespit etmeye yönelik hazırlansa da defterlerde cizye alınan yer, cizye mükellefi isimleri, gayrimüslimlerin akrabalık bağları, lakapları, meslekleri, nereli oldukları, cizye miktarı ve sınıfı hakkında birçok önemli bilgiler yer almaktadır ve bu yönüyle bu tür defterler tarihi demografi açısından önemlidir. Ancak cizye defterleri tek başına gayrimüslimlerin sosyal ve iktisadi hayatları hakkında tam ve kesin bilgiler vermeyebilir. Bu nedenle süreç içerisinde ortaya çıkacak yeni bilgi ve belgeler bu boşluğu dolduracaktır.

1846 yılında Ayntâb'da yaşayan gayrimüslimler cizye vergilerini ekonomik durumlarına göre ödemiştir. Perakendelerden cizye alınması ise bunları yerleşik hayata geçirmek içindir. Bu dönemde hazırlanan cizye evrakının titiz bir şekilde hazırlanmasının nedeni gerek hazinenin gerek gayrimüslimlerin zarar görmesini önlemek içindir. Nitekim defterin bir reis, yedi aza ve bir vekil Ermeni tarafından imzalanması devletin diğer kentlerde olduğu gibi Ayntâb'da da vergi tahsilinde büyük bir hassasiyet ve titizlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kentte bir hayli cizye mükellefinin olması ve cizye miktarının büyük bir meblağ teşkil etmesi bunu göstermektedir.

Ayntâb'ın 18 mahallesi ve köylerinde gayrimüslimler ve Yahudiler Müslümanlarla bir arada yaşamıştır. Şehrin bir çok mahallesinde gayrimüslimler akrabaları ile aynı mahallede ikamet etmişlerdir. Kentte Hâyk-ı Zimmîyan ve Hâyk-ı Müslüman adıyla iki mahalle dini temelli mahalle olmasına rağmen bu yerlerde dini veya sınıfsal bir cemaatleşme yoktur. Şehrin birkaç mahallesinde meyhane olması gayrimüslimlerin sosyal yaşantılarını rahat bir şekilde devam ettirdiklerini göstermektedir. Kayıtlarda bazı cizye mükellefleri isimlerinin keşişoğlu olarak geçmesi, kentte keşiş olduğunu muhtemel kılmaktadır. Gerek köylerden gerek farklı kentlerden çok sayıda gayrimüslimin Ayntâb'a göç etmesi şehirdeki gayrimüslim nüfusun artmasını sağlamıştır.

⁵ Bu durum sadece Ayntâb için geçerli olmayıp Osmanlı topraklarında da genel olarak aynı şekildedir. Örneğin; Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa Vakfı'na ait 1809-1810 tarihli vakıf muhasebe kayıtlarına göre ilgili tarihte Safranbolu'da kuyumculuk vb. gibi yüksek gelirli mesleklerle de gayrimüslimlerin uğraştığı görülmektedir. Mustafa Can, Safranbolulu Mehmed İzzet Paşa Vakfı'na Ait Hicri 1224 (Miladi 1809-1810) Tarihli Muhasebe Defteri Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlimi ve Kültürel Hayat Sempozyumu, Karabük Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 528.

İncelenen deftere göre, 106 adet farklı meslek gayrimüslimler tarafından yapılmaktadır. Bu durum şehrin ticari ve zanaat alanında iyi olduğunu göstermektedir. Kente çok sayıda perakende ve garip gelmesi de bu durumu destekler niteliktedir. Bununla birlikte lonca teşkilatı içinde de gayrimüslimlerin yer alması şehirde mesleki bir tekelleşme olmadığını gösterir. Ayrıca kentte kuyumculuk, mimarlık ve hekimlik gibi elit meslekler gayrimüslimler tarafından yapılmaktadır. Şehirde yaşayan gayrimüslimler mesleklerini rahatlıkla babadan oğula aktarmış ve yanlarında çırak çalıştırarak mesleklerin sonraki nesillere aktarılmasını da sağlamışlardır.

Kaynakça

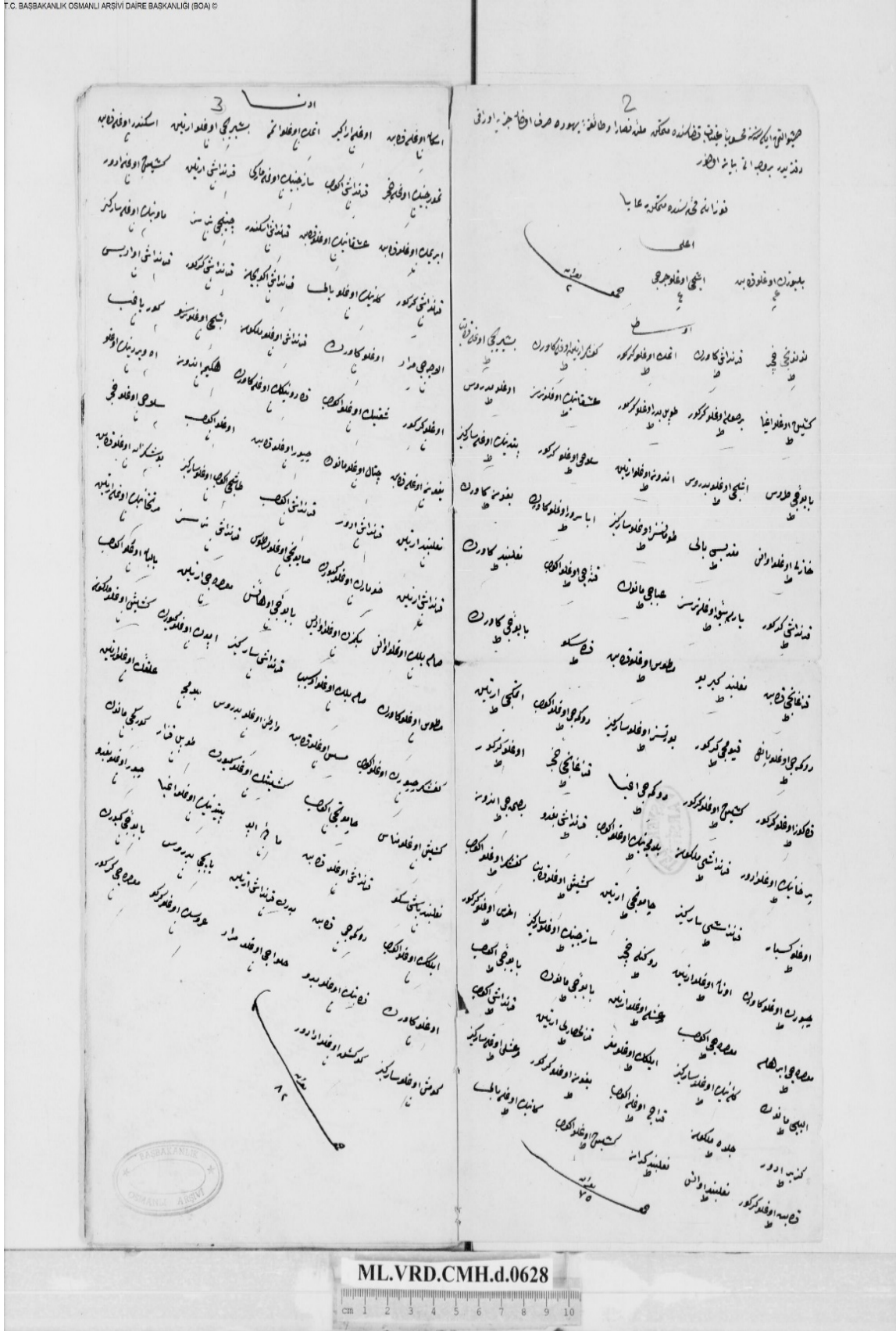
- Adiyeke, A. N. (2017). 18. yüzyılda Girit'te cizye uygulaması ve toplumsal etkileri. *Bellekten*, 81(290), 135-158. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/965315>
- Altınöz, İ. (1999). Dulkadır Eyâletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl). Ed. Yusuf Küçükdağ, *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan* içinde (s.89-146). Gaziantep.
- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihî demografi araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 10(0), 1-26. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/172847>
- Barkan, Ö. (1964). 894 (1488/1489) yılı cizyesinin tahsilâtına âit muhasebe bilânçoları. *Belgeler*, 1(1)1, 1-777. Erişim adresi: <https://belgeler.gov.tr/tam-metin-pdf/103/tur>
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2010). *Başkanlık Osmanlı arşivi rehberi*. İstanbul, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Bayraktar, H. (2000). XIX. yüzyılın ilk yarısında Antep'in idari yapısı ve iktisadî durumu (Yunus Küçükdağ). *22 Ekim 1999, Gaziantep, Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu* içinde (s.83-96). Gaziantep.
- Boris C. N. (1944). Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye (Baş Vergisi). *Bellekten*, VIII(32), 599-652.
- Can, M. (2019). Safranbolulu Mehmed İzzet Paşa Vakfı'na Ait Hicri 1224 (Miladi 1809-1810) Tarihli Muhasebe Defteri Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu* içinde (s.522-533). Karabük.
- Canbakal, H. (2009). *17. yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde toplu ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, İ. E. (2015). *16. yüzyılda Ayntâb Şehri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Çoruh, H. (2020). Cizye tahrirlerine göre Antakya'da gayrimüslim cemaatler. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 74-124. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/998331>
- Çoruh, H. (2013). II. Mahmud döneminde cizye vergisinde yapılan düzenlemeler: Kıbrıs örneği. Arif Kolay (Ed.), *Türk Modernleşmesi* içinde (s. 93-108). Yeditepe Yayınevi: İstanbul.

- Dündar, R. (2012). H. 1269 (1852-1853) tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 4(2), 99-122. Erişim adresi: <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/355/dundar>
- Dündar, R. (2012). H.1053-M.1643 tarihli 8428 No'lu Cizye Defteri'nin tanıtımı ve değerlendirilmesi. *History Studies*, 4(4),125-146. Erişim adresi: <https://www.historystudies.net/dergi/tar2015124c43a.pdf>
- Ercan, Y.(2001). *Osmanlı yönetiminde gayrimüslimler, kuruluştan Tanzimat'a kadar sosyal, ekonomik ve hukuki durumları*. Ankara: Turan Kitapevi.
- Ercan, Y. (1991). Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimlerin ödedikleri vergiler ve bu vergilerin doğurduğu sosyal sonuçlar. *Bellekten*, LV(213), 371-391. Erişim adresi: <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/2188/tur>
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı şehrindeki "mahalle" nin işlev ve nitelikleri üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 4(04), 70-78. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/112760>
- Erkal, M. (1993). Cizye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 8, s. 42-45). İstanbul: TDV.
- Eroğlu, A. H. (2004). *Osmanlı Devletinde Yahudiler*. Ankara: Andaç Yayınları.
- Ertaş, K. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Diyarbakır Ermenileri*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Fayda, M. (2013). Zimmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 428-434). İstanbul: TDV.
- Göyünç, N. (1997). Hane. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 15, s. 552-553). İstanbul: TDV.
- Güllü, R. E. (2010). *Antep Ermenileri (Sosyal-Siyasal ve Kültürel Hayatı)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Gülsoy, U. (2002). Osmanlı gayrimüslimlerinin askerlikten muafiyet vergisi: Bedel-i Askerî (1855 - 1909). *Tarih Dergisi*, 0(37), 93-94. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101953>
- Gülsoy, U. (2010). *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın gayrimüslim askerleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (1993). Osmanlılar'da Cizye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 8, s. 45-48). İstanbul: TDV.
- Kenanoğlu, M. M. (2017). *Osmanlı Millet Sistemi mit ve gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kocaoğlu, B. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Cizye Vergisi*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Koçak, Z. (2018). H. 1102 (m. 1690-1691) tarihli Diyarbakır eyaleti Cizye Defterinin tanıtımı ve tahlili. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37(63), 219-266. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/780860>

- Üçüncü, B.B.K. (2014). *Tarihî süreçte Beyşehir Gölü adalarında iskân, nüfus ve sosyo-ekonomik faaliyetler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kurt, Y. (2018). Osmanlı Devleti Döneminde Gaziantep 1849 Tarihli Antep İcmal Nüfus Defteri ve Antep'in Nüfusu. Ahmet Gündüz vd., (Ed.). *Tarihten Günümüze Ayntâb-Gaziantep* içinde (s. 215-228). Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çoruh, H. (2013). II. Mahmud döneminde cizye vergisinde yapılan düzenlemeler: Kıbrıs örneği. Arif Kolay (Ed.), *Türk Modernleşmesi* içinde (s. 93-108). Yeditepe Yayınevi: İstanbul.
- Öz, M. (2010). Tahrir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 39, s. 425-429). İstanbul: TDV.
- Özdeğer, H. (1982). *XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre Antep'in sosyal ve ekonomik durumu*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Özel, O. (2000). Avarız ve Cizye Defterleri. Halil İnalçık ve Şevket Pamuk (Ed.). *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* içinde (s. 35-50). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Özlu, Z. (2020). *Yıkılmış Bir Şehri İnşa ve İhya Edenler Cumhuriyetin ilk yıllarında Gazi Antep'te esnaf ve tüccar aileler*. Ankara: Gazikültür.
- Şıvgın, H. (1997). *19. yüzyılda Gaziantep*. Ankara: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı; ML. VRD. CMH. d/ 628 Numaralı Cizye Muhasebe Defteri, H. 20 Zilhicce 1262/M. 9 Aralık 1846
- Taşkın, O. (2021). Ekonomik ve Tipolojik Bir Tahlil: Kilis'te Gayrimüslimler (1846-1849). *Mavi Atlas*, 9(2), 167-181. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1993769>
- Telci, C. (2015). Aydın Sancağının en erken tarihli defteri: Halil Beğ Defteri'nin parçası. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 139-175. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/265553>

Ek 1. H.1262/M.1846 tarihli ML. VRD. CMH. d/628 numaralı cizye muhasebe defterinin 2. ve 3. sayfaları

ML.VRD.CMH.d.0628

Extended Abstract

Purpose

The aim of this study is the non-Muslims who lived in Ayntâb in 1846 and migrated to the city; It gives information about the neighborhoods they live in, the jizya taxes they have paid according to their economic status, the number of taxpayers and the occupations of non-Muslims living in the city. For this reason, the Jizya Accounting Book dated H.1262/M.1846 and numbered ML. VRD. CMH. d/628 in the Presidency Ottoman Archives was used to reach the information.

Methodology

In order to obtain information about the occupations of non-Muslims and Jews who lived in Ayntâb or immigrated to the city in 1846, the neighbourhoods they resided in, and the jizya taxes they paid to the Ottoman Empire, the Jizya Accounting Book dated H.1262/M.1846 and numbered ML. VRD. CMH. d/628 in the Ottoman Archives was used. In addition, books and articles written about the city and the jizya tax were used.

Findings

According to the information in the Jizya Accounting Book No. ML. VRD. CMH. d/628 dated H.1262/M.1846, there are non-Muslims, Jews and non-Muslims immigrating to the city in 18 districts of the city. Immigration from the surrounding areas of the city shows that the city is economically advance and also shows that the non-Muslim population in the city has increased. Many non-Muslims from Aleppo, Maras, Urfa, Damascus and Birecik settled in the city.

Besides, it has been determined that 113 different professions among the non-Muslims living in the neighbourhoods and paying the jizya tax are carried out by non-Muslims and these professions are passed on from generation to generation. It is also seen that some non-Muslims in the city are known by their professions or the professions of their fathers. The fact that some non-Muslims are mentioned as "Catalbasi Nersiz", "Terzibasi's son Agop", "Nalbantbasi Seko", "Pazarbasioglu Sarkiz" also shows that non-Muslims took place in the guild organization in the city.

Of the 1,894 soldiers registered in the city as taxpayer in 1846, 468 were registered with their profession. Accordingly, the most common occupations among non-Muslims are painters, millers, blacksmiths, bakers, porters, kahke makers, jewelers, blacksmiths, saddlebags, stonemasons and tailors. The fact that there are non-Muslim jewelers among these professions shows that their economic situation is good. In addition, it is performed by non-Muslims in elite professions such as medicine and architecture. Jews, like non-Muslims, had various occupations. At this date, the Jews in the city performed various occupations such as candy maker, galleon maker, dellal, rosary maker, halva maker, kava maker, galleon maker and jeweler.

Non-Muslims living in Ayntâb in 1846 paid the jizya taxes according to their economic status and lived in 18 neighborhoods and villages in the city. In addition, although there are two neighborhoods with the names Hâyk-1 Zimmiyan and Hâyk-1 Muslim, it has been determined that Muslims and non-Muslims live together in these places. This situation shows that there is no religious or class congregation in the city. The fact that there is a tavern in the city shows that non-Muslims continue their social lives comfortably. The fact that a taxpayer's name is mentioned as keşişoğlu in the records makes it possible that there was a monk in the city.

Research Limitations

There are no limitations to the research conducted. The document belonging to the researched period was obtained from the Presidency Ottoman archive.

Implications

The research gives important information about the poll tax paid by non-Muslims living in Ayntâb since 1846, their tax classes, their occupations, the neighborhoods they live in, and where they came from. It also contains information about the non-Muslim population paying the jizya in terms of demographics. However, although the document, which is the subject of the research, gives important information about the above mentioned information of the non-Muslims living in the city, different archival documents and new studies will enable us to obtain new information about the non- muslims who lived in Ayntâb.

Originality

The study was carried out by evaluating the archive document, since it is the jizya accounting book dated 1846 obtained from the Ottoman archive. The archive document, which is the subject of the research, is an important document as it records the non- muslim taxpayers of the Ottoman Empire. For this reason, the Cizye Accounting Book No. ML. VRD. CMH. d/628 dated H.1262/M.1846, which is the subject of the research, allowed us to reach important information about the non-Muslims living in the city.

Araştırmacı Katkısı: Adem ÇALIŞKAN (%100).